

2. אוצר המילים של הנפש

הפרויקט של "במה הפתוחה" עוסק בנפש האנושית: במרכיביה, במבנה ובארגון שלה, בקשייה, בעיותיה, ובטיפול בהן. הפרויקט מכוון למטפלים שהאוריינטציה שלהם היא פסיכואנליטית או דינאמית במובן הרחב ביותר: פסיכולוגים, מטפלים בתנועה, אמנות, דרמה, מוזיקה ועוד. הנפש היא אותה נפש ויש ערוצים רבים להגיע אליה. מרבית הטכסטים של פרויקט זה יעסקו בנושאים הקשורים לטיפול בנפש, אך קודם לכך יש טעם לבחון את מצב הידע הנוכחי ביחס למושא הטיפול עצמו - הנפש האנושית. הנפש האנושית היא אולי אחד הנושאים החידתיים והבעייתיים ביותר ולכן יש טעם לברר, אילו מילים עומדות לרשותנו בכדי לדבר אודותיה. בכל הקשור לקליניקה שאלת אוצר המילים היא קריטית, משום שהשיח בחדר הטיפולים נעשה באמצעות אוצר המילים של שפת היומיום, ואילו התיאוריות הפסיכואנליטיות מורכבות ממושגים ומונחים רחוקים וזרים לה. שתי הגישות הגדולות שמכתיבות כבר למעלה ממאה שנה את אוצר המילים לדיון בנפש הן הפסיכולוגיה והפסיכואנליזה. כדאי לכן לבדוק איך נבנה אוצר המילים של שתיהן, האם הוא מאפשר בכלל דיון בנפש, ולמה נוצר מרחק כל כך גדול בין שפת הטיפול בפועל לבין השפה התיאורית של הטיפול.

רקע

בספרו 'פרויד והפסיכואנליזה' מעיר פנחס נוי, ש'השפה לא סיפקה מלים מתאימות לאותם חלקי מערכת, ישויות וכוחות שבהן עוסקת הפסיכולוגיה ולכן היה צריך להמציא אותן' (נוי 2008). כוונתו היא לשורת מונחים ארוכה כמו 'התהליך הראשוני והשניוני', 'נרקסיזם', 'סתמי', 'הדחקה', 'העברה', 'השלכה', 'הכלה' 'שמות האב' 'הטלה' 'תסביך אדיפוס', רכיבי אלפא וביטא', 'אובייקט מעבר', 'אזור היצירה' 'הידוע שלא נחשב' 'הקצה הפרימיטיבי של החוויה' ועוד ועוד. מצב הדברים מבולבל יותר, משום שחלק מהמונחים הפסיכואנליטיים נלקח בכל זאת מאוצר המילים של שפת היומיום: 'תודעה', 'מודעות', 'אני', 'עצמי' 'רגש', 'חלום', 'הרדה' ועוד. כלומר, הפסיכואנליזה מכירה בכך שהשפה סיפקה מילים מתאימות לפחות לחלק ממרכיבי הנפש, מצבי הנפש והכוחות הפועלים בה. הדברים מסתבכים עוד יותר כיוון שבמקרים רבים הופכים מונחים משפת הימיום להיות כה מורכבים עד כי אינם חלק ממנה יותר: 'אני עליון', 'עצמי אמיתי ושקרי' 'עצמי-זולת' 'עור משני' 'אני עור' ועוד. בנוסף לכך, אוצר המילים עצמו משתנה כל הזמן ומונחים שהיו משמעותיים בתקופה אחת נזנחים, עוברים לשוליים ואחרים תופסים את מקומם. שאלת 'המקום' גם היא אינה קבועה משום שהשדה הפסיכואנליטי התפצל לכמה גישות, שלכל אחת מהן יש אומנם קבוצת מונחים מועדפת אבל הן נוטות להחליף ביניהן מונחים ולהיעזר אחת בשנייה.

כל תופעה מורכבת נדרשת לאוצר מילים ומונחים משלה בכדי להגדיר ולייחד אותה מתופעות אחרות. רק כך ניתן לתאר, להגדיר ולהסביר באמצעות מילים את המרכיבים והתהליכים המיוחדים לה. כך למשל התחום בו עוסקת הרפואה מתוחם ומסומן באמצעות שפת היומיום בתור "הגוף האנושי" וכך גם איברי הגוף: 'יד', 'רגל' 'לב', שכולן מילים מהשפה היומיומית. בנוסף יש לרפואה אוצר מילים רחב ומגוון לתיאור מובחן יותר של מרכיבי גוף, שמוכרים בעיקר לאנשי מקצוע (שמות של עצמות, שרירים, סוגי רקמות ועוד). אפשר לכן לטעון, שבדומה לדיסציפלינות כמו הביולוגיה, הרפואה הפיזיקה ועוד, גם לפסיכולוגיה ולפסיכואנליזה יש אוצר מילים המבוסס בחלקו על המילון של שפת היומיום ובחלקו על אוצר מילים מקצועי. אלא שבכל הקשור לנפש כתופעה, הנושא מורכב הרבה יותר. גם לפסיכולוגיה וגם לפסיכואנליזה יש קושי לבאר ולהגדיר אפילו מילים בסיסיות ביותר של שפת היומיום הקשורות בנפש כמו 'הנפש' עצמה, 'תודעה', 'אני', 'רגש' ועוד. למרות שהן עוסקות באותה תופעה, אוצר המילים שלהן שונה מאוד אחת מהשנייה. שפת המילים יצרה את המילון העשיר, המגוון והדינמי ביותר בכדי לתאר ולייצג את המציאות המשתנה בכל הקשר שהוא. החשיבה המאורגנת והשיטתית של הפילוסופיה והמדע חייבת להישען על מילון זה בכדי להיות בטוחה שהיא עוסקת במציאות ולא בעולמות בדויים. עם זאת, ככל שהחקירה מעמיקה יותר, כך נוספים יותר מונחים ללקסיקונים מקצועיים שהם ייחודיים לכל אחד מתחומי החשיבה והמחקר. אוצר המילים המקצועי בכל תחום חייב להישען על המילון של שפת היומיום, רק בכך הוא יכול לשמור על הקשר בין התופעה הנידונה לבין מציאות.

אחד ההבדלים המשמעותיים בין תיאור תופעה כלשהי לבין ההסבר שלה הוא, שאת המתואר אפשר לצייר כתמונה או כדמוי או פשוט להצביע עליו. אם מישוהו אינו מכיר את המילה 'קומקום' אפשר להצביע על אחד כזה ואת ה'לבלב' אפשר להראות בצילום או באיור וכן הלאה. לעומת זאת את ההסבר וההבניה של מונחים לא מוחשיים אפשר אומנם לפעמים להדגים כמודל משורטט, טבלה וצורות דומות, אבל לפעמים שום המחשה אינה אפשרית (ברגמן 1964). התיאור הוא מוחשי וההסבר נוטה להיות מופשט. בכל הקשור לנפש האנושית כתופעה ההבחנות בין מוחשי לבין מופשט ובין תיאור לבין הסבר כמעט שאינן מתקיימות. על הנפש האנושית לא ניתן להצביע ואת מרכיביה לא ניתן להמחיש בציור או שרטוט, משום שאף אחד אינו יודע איך הם נראים ואיזה קיום יש להם בעולם הפיזי המוכר לנו. פעילות הנפש מוחשית לנו ברמה האישית-סובייקטיבית (תחושות, רגשות, תמונות, מחשבות ועוד) אך ערטילאית לחלוטין ברמה האובייקטיבית-ציבורית ולא ניתנת לתיאור מובחן וברור. על הקושי לדבר על הנפש אפשר ללמוד מהלקסיקונים של הפסיכולוגיה והפסיכואנליזה: למרות שהיו אמורים לתאר ולבאר את אותה תופעה הם שונים אחד מהשני בצורה מובהקת ואף אחד מהם לא הצליח לתאר ולהבהיר את הנפש כתופעה, את המרכיבים שלה ואת הקשר ביניהם. תוך כדי בחינת תהליך בניית אוצר המילים של שתי גישות אלה ננסה לברר איך זה קרה.

שני מילונים: פסיכולוגיה ופסיכואנליזה

הניסיונות השיטתיים הראשונים לחקור את הנפש במעבדה הקדימו בכמה עשרות שנים את הופעת הפסיכואנליזה. פכנר (1860) ווונדט (1879) היו מהראשונים שניסו לחקור במעבדה מרכיבים של הנפש (הקשר בין גירוי תפיסתי לתגובה נפשית, ניסיון להבחין בין תחושות ורגשות ועוד). הנחת המוצא של הפסיכולוגיה המחקרית היא, שהמערכת הנפשית מורכבת מתפקודים ויכולות שונים, שניתן לחקור אותם במבודד, בפני עצמם - כשם שניתן לחקור את איברי הגוף ומערכות פיזיות אחרות. בהתאמה להנחה זו נלקח אוצר המילים הבסיסי המאפיין את הפסיכולוגיה המחקרית משפת היומיום: חושים, תפיסה, תחושה, פחד, קשב, ריכוז, זיכרון, למידה, תודעה ומודעות, שיפוט, התמצאות, הבחנה ועוד. ככל שגדל טווח הנושאים שהפסיכולוגיה ניסתה לחקור כך התרחב והתעשר אוצר המילים שלה, אך בסיסו נשען על מילים שנלקחו משפת היומיום ומתייחסות לנושאים נפשיים. הקושי הוא, שהפסיכולוגיה לא הצליחה לתאור ולהגדיר אף אחד מנושאי המחקר שלה וכל חוקר או קבוצת חוקרים מגדירים את נושאי המחקר שלה על פי צורות המדידה שלהם והנחות מחקר שונות (הגדרות אופרטיביות)¹.

לעומת זאת נבנה אוצר המילים של הפסיכואנליזה בצורה שונה וכמעט הפוכה. הוא התחיל מהשלם ותוך כדי למידה של המכלול זיהתה הפסיכואנליזה בהדרגה מרכיבים וכוחות נפשיים ונתנה להם שמות, שנראו לה מתאימים לתפקידיהם בו. המהלך שהוביל את פרויד לבנות את אוצר המילים הראשוני של הפסיכואנליזה שונה מכל מה שקדם לו ויש צורך להרחיב ביחס אליו, משום שבאמצעותו נוצר לקסיקון מונחים עשיר בתובנות חדשות אבל בעייתי מבחינות רבות אחרות.

פרויד: מתיאור לתיאוריה

קבוצת המילים הראשונה של פרויד נשענת על זו של שארקו, המדגישה את ההיבטים הגופניים וההתנהגותיים של ההיסטוריה: שיתוקים היסטריים (שאינם נגרמים כתוצאה מנזקים במערכת העצבים), תנועות מופרזות, רגישות יתר או חוסר תחושתיות, כאבי ראש, הפרעות בשינה ועוד. גם הטיפול היה מבוסס על הנחה, שמדובר בשינויים בפעילות הנורמאלית של מערכת העצבים ומטרתו הייתה להחזיר אותה למצב הנורמאלי באמצעות אמבטיות, מסאז'ים, מנוחה וכדומה. כאשר פרויד עבר לטפל בשיטה של היפנוזה סוגסטיבית התרחב אוצר המילים שלו והתחיל לכלול גם מונחים נפשיים מובהקים: שינויים במהלך **האסוציאציות**, **עכבות בפעולת הרצון**, **העצמה ודיכוי רגשות ותכנים טראומאטיים** שפועלים ברמה **לא מודעת**. מונחים אלה מתארים את מה שלפי דעתו מתרחש בנפש המטופל ואת דרך פעולת ההיפנוזה הסוגסטיבית עליו. מטרת הטיפול היא לבטל או להפחית את עוצמתם של תכנים לא 'נכונים' המתקיימים ברמה לא מודעת כתוצאה מהתנסויות טראומאטיות. המעבר למתודה הקתרטית (בה המטופל מוזמן לדבר במצב היפנוטי ככל העולה על רוחו וללא הפרעה) הוסיף מונחים רבים חדשים כמו '**פורמולה**

¹ בפועל יצירת מילון פסיכולוגי אינה מעשית. המחקר הפסיכולוגי יצר כה הרבה הגדרות אופרטיביות לכל אחד ממושאי המחקר שלו שספק אם מישהו מסוגל לרכז את כולן במסגרת אחת.

הגנתית' (ניסיון של מטופלת להימנע מהתעסקות בנושאים כואבים או מפחידים), **התנגדות** לטיפול (קושי להיזכר, הימנעות מלהגיע לטיפול) ועוד.²

במשך תקופה של כשתים עשרה שנה (1886-1898) הרחיב פרויד בהדרגה את אוצר המילים שלו כדי לתאר ולהסביר שיטות טיפול שונות שהתנסה בהן וכאלה שפיתח בעצמו (טכניקת הלחיצה, הדרישה שלא לצנזר מחשבות והוראה לספר את מה שיש בראש ללא סדר מובנה אלא כאסוציאציות חופשיות). הניסיון להסביר לעצמו כל פעם מחדש את הסיבות לקשיים הנפשיים - ומדוע השיטה המעסיקה אותו בזמן נתון נותנת להם מענה - היה המקור להעשרת אוצר המונחים ברעיונות ובמודלים תיאורטיים (שמשתנים כל הזמן). מה שהתחיל כאוסף מילים שכמעט אין בו מונחים הקשורים לנושאים נפשיים, התרחב והתעשר בהדרגה בעקביות לאוצר מילים, שמוסיף לעצמו כל הזמן מונחים חדשים שרובם מסמנים נושאים, מצבים ותהליכים נפשיים. פרויד פעל כל הזמן עם המכלול, כפי שהוא הבין אותו בזמן נתון ושירטט כל פעם מחדש ארגון אחר שלו, תוך שהוא מוסיף או משנה את משמעות המונחים בכדי שיקלעו לדעתו.

את תיאור המכלול הנפשי, שהלך ונבנה על-ידי פרויד בשנים אלו אפשר לארגן על ארבעה צירים:

1. תיאור ההפרעה (סימפטומים, קשיים וכדומה).
2. הסיבות או הגורמים להפרעה (רקע גנטי, טראומות, רצון נגדי, נושאים מיניים והיחשפות של ילדים להתנסויות מיניות).
3. המענה הטיפולי (טיפולים פיזיים, היפנוזה, קתארזיס ואסוציאציות חופשיות).
4. תיאור משוער של מצב נפשי תקין או נורמאלי (תיאורים אלה הם בדרך כלל כלליים מאוד ופרויד לא מרבה לדון בהן). אוצר המילים והמונחים מותאם כל פעם מחדש לתובנות החדשות של פרויד. עם זאת, מה שמפסיק להיות רלוואנטי להסברים החדשים לא באמת נעלם מהלקסיקון אלא משנה שם או מקבל משמעות חדשה. בהדרגה הופכות מילים, שעזרו לתאר ולהסביר תהליכים, להיות למושגי יסוד: 'דיכוי', 'הדחקה', 'לא מודע', 'הגנה', 'התנגדות' ועוד. מילים שהן חלק מתיאור התנהגות נתונה של מטופל מסוים הופכות להיות מושגים המשתתפים ביצירת המודלים התיאורטיים. 1898 היא שנת מפנה, משום שאז מנסח לעצמו פרויד את התשתית המושגית הבסיסית שתלווה את כל עבודותיו בהמשך - הרומן המשפחתי והקונפליקט האדיפאלי. אוצר המילים שלו ממשיך אומנם להתעשר ולהתרחב, אבל מכאן ואילך הוא כפוף ומעוצב בהתאמה למה שהוא מחשיב כגרעין של החיים הנפשיים, שמשפיע על כל מרכיבי הנפש והדינאמיקות המשמעותיות שלה.

המהלך שהוביל לבניית הלקסיקון של הפסיכואנליזה שונה כמעט בכל מובן שהוא מזה של הפסיכולוגיה. לא במקרה מתקשות שתי הגישות הגדולות שעוסקות בנפש לשתף ביניהן פעולה: הפסיכולוגיה נשענת על הגדרות אופרטיביות של מילים משפת היומיום וככל שהתרחב טווח המחקרים שלה נוספו ללקסיקון שלה יותר מילים ומונחים של משפה זו ויותר הגדרות אופרטיביות שלהם. ההנחה שעומדת בתשתית המחקר שלה היא, שניתן לחקור כל אחד ממרכיבי הנפש בנפרד והידע המצטבר ביחס לכל אחד מהם אמור

² הדיון בהיווצרות מושגי היסוד של הפסיכואנליזה מבוסס על עבודות רבות של פרויד בין השנים 1886 ל- 1898 ולא תובא כאן רשימת המקורות המלאה (יגאל 2007).

להתחבר לתמונה כללית יותר של הנפש כמכלול. לעומת זאת, עד 1898 פרויד פעל בצורה שונה לחלוטין: הוא התחיל עם קבוצה לא גדולה של מילים אבל זו התייחסה למכלול הנפשי כולו. בהדרגה התרחבו והתעשרו הרעיונות והתובנות שלו בנוגע להתנהלות הנפשית כמכלול והוא נאלץ להתרחק משפת היומיום ולהמציא מונחים שאינם חלק מהמילון שלה ביחס לנפש ('רצון נגדי', 'קתרזיס', 'העברה', 'תהליך ראשוני ושניוני' 'צנזור' 'נרקסיזם', 'סתמי' 'אני עליון' ועוד). זהו לקסיקון שאוצר המילים שלו נלקח ממקורות רבים ושונים והוא מועתק ומותאם לצרכים של הפסיכואנליזה (אנאלוגיה, מטאפורה וצורות נוספות).

פרויד היה אולי היחיד שלא באמת סמך על הלקסיקון הפסיכואנליטי שהוא עצמו יצר ותרם לו מונחים רבים. בכמה הזדמנויות הוא מעיר, שמה ניתן לסמוך עליו הם התיאורים שנאספו מהניסיון והמושגים עשויים להיות מוחלפים (פרויד 2007). אחרים מתייחסים לאוצר המילים של הפסיכואנליזה ככזה שמייצג נאמנה קטעים של המציאות הנפשית. מילים כמו 'נרקסיזם', 'העברה' 'השלכה', 'הכלה', 'הטענה' 'אגוצנטרי', 'אחיזה', 'אני-עונג' 'קנאת הפין' (לפלאנש ופונטאליס 2011) יכולות אולי להעביר את כוונת הדברים, אך אין שום ערובה שהן מתארות אותם במדויק. כאשר מילים אלו אמורות לתפקד כמושגים, שבאמצעותם מוצעים הסברים ונבנות תיאוריות, הם הופכים להיות בעייתיים ממש. כל מושג כזה מצריך הנחות, שלא ניתן להגן עליהן והמייחסות לנפש מרכיבים ודינאמיקות המתארגנים למבנים תיאורטיים שאינם יכולים להתקיים במציאות. למשל, השימוש במונח 'השלכה' כתיאור של מצב נפשי, שכיח למדי בשיח הקליני בנוסח 'נראה שאתה משליך על אשתך כעסים ותסכולים שלא קשורים להתנהגות או ליחס שלה אליך'. כתיאור זהו צורת דיבור שמעבירה היטב את כוונת הדברים וקל להבין אותה (בין אם מסכימים לתוכן המשפט ובין אם לא) אך כדי לעגן את מושג ה'השלכה' בתיאוריה יש צורך להניח, שהנפש מסוגלת לזרוק מתוך עצמה משהו ולקלוע אותו במדויק לנפש של מישהו אחר. זאת כאשר אף אחד אינו יודע אם היא אכן מסוגלת לכך ומהו 'המשהו' הזה. התיאוריות של הפסיכואנליזה אמורות להציע הבניה של הנפש כתופעה, אבל בפועל יכולתן לתאר ולהסביר את הנפש היא לא בהירה, לא מובחנת וגולמית מאוד. במובנים רבים אוצר המילים של לאפלאש ופונטאליס, הנחשב כאחד מהמקיפים והמעמיקים מבין הלקסיקונים של הפסיכואנליזה, היה אנכרוניסטי וחלקי כבר מרגע צאתו לאור (1973) ואינו משקף אפילו את הידע הפסיכואנליטי של אותו זמן. 'אנכרוניסטי' משום שרבות מהמילים תלויות בתיאוריה (אני-עונג, הדחקה, נרקסיזם, סצנה ראשיתית) והתיאוריות השתנו. 'חלקי' משום שאינו מקיף את מכלול המונחים של תיאוריות פסיכואנליטיות מאותו זמן שהתרחקו מפרויד ולאקאן. באשר לנפש עצמה כתופעה, התמונה המתקבלת מאוצר המילים של לאפלאש ופונטאליס מעורפלת ולא ברורה.

הבדל משמעותי נוסף בין הפסיכולוגיה לבין הפסיכואנליזה נוצר כתוצאה מהדגשת היבטים שונים של הנפש. המילון הפסיכולוגי מבוסס על מרכיבים ותפקודים נפשיים (למרות שמקומם והאינטראקציה שלהם עם מרכיבים אחרים של המכלול אינו ברור) והשמות שלהם לקוחים משפת היומיום: זיכרון, קשב, תפיסה, תחושה, חשיבה, רצון ועוד. לעומת זאת כבר מתחילת דרכה הדגישה הפסיכואנליזה את

הדינאמיקות של כוחות הפועלים בנפש, האינטראקציה או הקונפליקטים שלהם עם כוחות פנימיים אחרים ועם הסביבה: טראומות שמקורן במפגש עם הסביבה, השפעה, התנגדות להשפעה, עוצמה של אפקטים, ליבידו, קונפליקט פנימי בין כוחות שונים ועוד. הצבת 'הרומן המשפחתי' ו'הקונפליקט האדיפאלי' בתשתית החיים הנפשיים הכתיבה את הכיוון למה שקרה בהמשך: הדגשת האינטראקציות עם הסביבה (ילד-הורים) והדינאמיקות הפנימיות (קונפליקט בין משאלות לאיסורים) תוך התרחקות מהאפשרות לזהות את המרכיבים התפקודיים והמבניים של הנפש האנושית. למעשה הפסיכואנליזה כמעט ולא מכירה בצורך להתייחס לנפש האנושית כאל מערכת מאורגנת המורכבת מ'איברים' או תפקודים שונים ואוצר המילים הנוגע להיבט זה הוא כללי מדי ומעורפל מאוד.

הפסיכולוגיה חוקרת את מרכיבי הנפש כפי שאלה מסומנים בשפת היומיום, אבל היא לא הצליחה להשיג תיאור והגדרה מקיפים של אף אחד מהם ולא לגבש לעצמה תמונה ברורה של הנפש כמכלול: אילו אינטראקציות פועלות בין המרכיבים השונים, מהם הכוחות הפועלים בנפש ואיך למקם את המרכיבים השונים במכלול הנפשי. הפסיכואנליזה צברה ידע עצום על אופי האינטראקציות המתרחשות בנפש ובינה לבין הסביבה, על אופי ההפרעות הייחודיות לה ועל הרבדים השונים שלה. עם זאת, הפסיכואנליזה לא הצליחה לגבש לעצמה תמונה ברורה ביחס למרכיבי הנפש, למיקומם ולתפקידם. למעשה לא ברור אם המכלול בו עוסקת הפסיכואנליזה מתאר את הנפש כישות מובחנת או שהיא יצרה לעצמה תמונה משלה על משהו אחר. על כל פנים, השפה התיאורטית של הפסיכואנליזה על כל גישותיה שונה מאוד מזו של שפת היומיום, שהיא גם השפה המדוברת בקליניקה. מטופלים מספרים במילים שלהם על חרדות, פחדים, עצב, תחושות מעורפלות, קשיים בתחומי חיים שונים ועוד. למרות שיש גם כאלה שסגולו לעצמם חלק מהמונחים הפסיכואנליטיים עדיין בכדי להיות מובנים אחד לשני גם המטפל וגם המטופל מדברים בקליניקה באותה שפה שבה הם מדברים מחוצה לה - בשפת היומיום. הקליניקה מורכבת מפרטים (ממה שהמטופלים מדברים) ותפקידה של התיאוריה הוא לעזור ליצור את הקשר בין הפרטים ולהעריך את משמעותם ולצורך זה יש להציב אותם במסגרת של מושגים תיאורטיים. אלא שהפערים בין שפת היומיום לבין השפות התיאורטיות הם כה עמוקים וגדולים, שהאחרונות לא מסוגלות להתמודד עם הפרטים המדוברים בקליניקה ולדון בהם. המשמעות היא, שגם הפסיכולוגיה וגם הפסיכואנליזה לא הצליחו ליצור לעצמן לקסיקון שבאמצעותו אפשר לדבר על הנפש. הנפש עצמה, כמושא המחקר והטיפול של גישות אלה, נמצאת מחוץ לטווח של שתיהן.

נקודת המוצא של המפה הנפשית היא שאת הנפש ומרכיביה יש צורך לתאר, להגדיר ולהסביר באותן מילים שבה מדברים עליה ואותה בקליניקה. הנפש כישות מובחנת וכמכלול המורכב מתפקודים ורמות ארגון היא הנושא והמושא של המפה הנפשית. המפה הנפשית אינה תיאוריה נוספת של הפסיכואנליזה. בדומה לתפקיד האנטומיה והפיזיולוגיה ברפואה, שהוא לתאר ולהגדיר את אברי הגוף ואת הגוף כמכלול, כך גם תפקידה של המפה הנפשית הוא לתאר ולהגדיר את הנפש כמכלול, את התפקודים המרכיבים אותה ואת צורות הארגון שלהם בזמן ומרחב.

אוצר המילים של 'מפת הנפש'

אוצר המילים והמונחים של המפה הנפשית מבוסס על מחקר שאיפשר תיאור והגדרה של התפקודים הנפשיים, המיקום של כל אחד מהם והקשרים ביניהם. המכלול כולו מאורגן במעין מפה שאומנם אינה ויזואלית, אבל היא מדויקת ושימושית בדומה למפות אחרות.

המילון נשען על כמה הנחות המכילות בתוכן מאפיינים של שני הלקסיקונים שנידונו קודם:

1. הנפש נוטה לפעול כמכלול וקשה מאוד לבודד באופן יזום את מרכיביה ולגרום להם לפעול שלא באינטראקציה עם האחרים. 2. בדומה לגוף, פעולת הנפש כמערכת המווסתת את פעולת מרכיביה ומנסה לשמר את היציבות והאיזון של עצמה. 3. שפת היומיום זיהתה את מרכיביה העיקריים של המערכת הנפשית והכוחות הפועלים בה וסימנה אותם במלים. תפקידו של המחקר הוא לתאר, להגדיר ולמפות מרכיבים וכוחות אלה, לזהות את ייעודם במערכת, האינטראקציות ביניהם והאופן בו הם יוצרים את הארגון הנפשי כמכלול. 4. בדומה לגוף מתפתחת-מתמיינת הנפש בסדרת צעדים קבועה מראש. ההבדל הוא שהגוף משלים את עיקר מהלכי ההתמיינות שלו כעובר ברחם ואילו הנפש מתחילה את התהליך רק לאחר הלידה. מנקודת-המבט של המפה הנפשית לא ניתן להפריד בין פעולת הנפש כמכלול לבין סדר ההתפתחות שלה. הארגון הנפשי מורכב מרמות עוקבות של הסדר ההתפתחותי: מהתפקודים הראשוניים וה'נמוכים' יותר ועד למאוחרים וה'גבוהים' יותר בסדר היווצרותם (יגאל 2011).

חלק מההנחות של המפה הנפשית משיק גם ללקסיקון הפסיכולוגי (אוצר מילים שנלקח מהשפה המדוברת וגם ללקסיקון הפסיכואנליטי (המכלול כנקודת מוצא), אך יש בה גם שתי הנחות חדשות: הנפש כמערכת המורכבת מרמות ארגון והתפתחות התפקודים הנפשיים אחד מהשני על פי סדר נתון מראש. העובדה שמרכיבי המפה הנפשית מסומנים בשפת היומיום יוצרת אפשרות להסביר ולארגן את החומרים הקליניים באותן מילים בהם מדוברות בחדר הטיפולים. במקביל עשויה האפשרות לתאר, להגדיר ולמפות את מרכיבי הנפש לסלול דרך גם לחקור אותם יותר לעומק בתנאי מעבדה. באופן כזה יוצרת המפה הנפשית תשתית ושפה משותפת לפסיכואנליזה ולפסיכולוגיה של העתיד.

מקורות

ברגמן, ש.ה. (1964) מבוא לתורת ההיגיון, ביאליק, ירושלים, עמ. 67-172

יגאל, י. (2007), פרויד: מקורם והתפתחותם של רעיונות (הוגש כעבודה לתואר שלישי באוניברסיטת תל אביב).

יגאל, י. (2011), אנטומיה התפתחותית של הנפש, הקיבוץ המאוחד, תל אביב

לאפלנז, ז. ופונטאליס, ז' -ב. (2011), אוצר המילים של הפסיכואנליזה, תולעת ספרים, תל אביב

נוי, פ. (2008), פרויד והפסיכואנליזה, מודן, תל אביב, 29-30

פרויד, (2007) [1914], הצגת הנרקיסים ומאמרים נוספים על פסיכוחה, רסלינג, תל-אביב, 35-6.

